

Raport badawczy 2024

Niewidoczne historie

Jak powstają wspólne narracje na temat
aktualnych migracji europejskich

STRESZCZENIE

Niewidoczne historie

Jak powstają wspólne narracje na temat aktualnych migracji europejskich

Materiały powstały w ramach programu Niewidoczne Historie prowadzonego przez Fundację Szkoła z Klasą we współpracy z Asociación Smilemundo i King Baudouin Foundation dzięki finansowaniu Komisji Europejskiej ze środków programu Erasmus+.

W Fundacji Szkoła z Klasą zależy nam, żeby treści były przyjazne dla wszystkich czytających je osób, a jednocześnie zrozumiałe i możliwie zwięzłe. Dlatego w publikacji stosujemy różnorodne formy gramatyczne. Bez względu na użyty rodzaj tekst odnosi się do osób wszystkich płci, chyba że wyraźnie zaznaczono inaczej. Więcej na temat naszej filozofii przeczytasz na [stronie fundacji](#).

Lider

Fundacja
Szkoła z Klasą

Partnerzy

Finansowanie

Erasmus+

Sfinansowane ze środków UE. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Unia Europejska ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

4	Wprowadzenie
4	Cele programu
4	Metodologia badań
5	Kluczowe ustalenia
6	Migracja i tożsamość europejska z szerszej perspektywy
8	Niewidoczna migracja
9	Zalecenia
10	Wskazówki praktyczne
11	Podsumowanie

Wprowadzenie

Celem programu Niewidoczne Historie (INVIST) jest wsparcie nauczycielek i nauczycieli historii, geografii, edukacji obywatelskiej i nauk społecznych w organizacji wciągających i pouczających lekcji na temat współczesnej migracji w Europie oraz tożsamości europejskiej. Program to odpowiedź na potrzebę wyposażenia pedagogów w wiedzę i kompetencje niezbędne do nauczania o tych zagadnieniach. Raport przedstawia badania przeprowadzone podczas pierwszych etapów programu. Posłużą one za podstawę do rozwoju właściwych narzędzi dydaktycznych.

Cele programu

Głównym celem programu INVIST jest zbadanie, czy można wypracować wspólną narrację dla nauczycielek w Polsce, Hiszpanii i Belgii lub przyjąć wspólne podejście skoncentrowane na niewidocznych historiach, tak aby spojrzeć na zjawisko migracji z odpowiedniej perspektywy. Program koncentruje się na osobach z doświadczeniem migracji — należących do grup często niedostatecznie reprezentowanych w tradycyjnym kształceniu — aby zapewnić świeżą, ponadnarodową perspektywę w zakresie migracji i tożsamości europejskiej. Kolejnym celem tego podejścia jest szukanie porozumienia co do tego, co znaczy bycie Europejczykiem, i wzmacnianie poczucia tożsamości wśród przyszłych obywateli Europy.

Metodologia badań

Badania stanowiące podstawę niniejszego programu wiązały się z kompleksową analizą przeprowadzoną w podziale na kilka etapów:

1. Desk research

Etap ten obejmował analizę medialną, która miała zidentyfikować dominujące narracje na temat migracji i tożsamości europejskiej docierające do młodzieży zarówno przez media tradycyjne, jak i społecznościowe. Wiązał się także z analizą szkolnych programów nauczania w celu oceny, w jakim zakresie tematy te należy obecnie omawiać w klasie. Na tym etapie zidentyfikowano też nauczycieli, którzy poświęcają najwięcej czasu na nauczanie o migracji i tożsamości europejskiej.

2. Ankieta dla osób nauczających

Podczas tego etapu nauczyciele z różnych regionów i o różnym doświadczeniu pedagogicznym wzięli udział w rozmowach, w których dzielili się wnioskami na temat

doświadczeń i wyzwań związanych z nauczaniem o migracji i tożsamości europejskiej. Te dane jakościowe miały kluczowe znaczenie dla zrozumienia praktycznych potrzeb i oczekiwań osób, które będą głównymi użytkownikami przyszłych narzędzi edukacyjnych opracowanych w ramach programu INVIST.

3. Rozmowy z naukowczyniami i specjalistami

Przeprowadzono też rozmowy z naukowczyniami i innymi specjalistami posiadającymi wiedzę ekspercką w zakresie jednego lub kilku (pod-) tematów kluczowych z punktu widzenia programu INVIST. Rozmowy te umożliwiły poznanie perspektyw osób spoza szkół na zagadnienia, których dotyczyło badanie. Zespoły badawcze uznały, że wkład ze strony naukowczyń i specjalistów jest niezbędny do wsparcia programu i przyszłych narzędzi dydaktycznych teoriami naukowymi i dowodami.

Partnerzy projektowi zdają sobie sprawę z tego, że z przeprowadzonych badań nie można wyciągnąć definitywnych wniosków na temat migracji i tożsamości europejskiej. Liczba nauczycielek, naukowców i innych specjalistek, z którymi odbyto rozmowy, jest — z przyczyn praktycznych — ograniczona i może nie być w pełni reprezentatywna. Nie twierdzimy, że niniejszy raport zawiera niepodważalną prawdę. Wyczerpanie tematu nie było celem zespołów badawczych — pomijając fakt, czy jest to w ogóle możliwe. Zamiast tego naukowcy i specjalistki wystąpili w roli komitetu naukowego, wskazując partnerom programu INVIST drogę za pomocą wnikliwych (naukowych) informacji w obszarze kluczowych pytań, które wymagały odpowiedzi. Uzyskane dane oraz informacje od nauczycieli na temat ich doświadczeń można uznać za istotne wskazówki dla zespołów podczas opracowywania zestawu narzędzi edukacyjnych poświęconych ww. zagadnieniom.

Kluczowe ustalenia

1. Narracje medialne

Analiza medialna ujawniła dwie dominujące narracje: jedna z nich przedstawia migrację jako zagrożenie, druga zaś podkreśla jej aspekty humanitarne. Narracje te często wynikają z jednostronnej perspektywy: koncentracji na negatywnych aspektach lub idealizacji osób z doświadczeniem migracyjnym bez uwzględnienia złożoności ich sytuacji. Ponadto w mediach występuje szersza gama innych (choć rzadziej wykorzystywanych) narracji. Wydaje się jednak, że mają one mniejszy wpływ na poglądy młodych ludzi.

2. Analiza programów nauczania

W Belgii, Polsce i Hiszpanii migrację zwykle uwzględnia się podczas nauczania takich przedmiotów, jak geografia, historia i nauki społeczne/ edukacja obywatelska. Analiza ujawniła, że lekcje poświęcone migracji organizowane są głównie w szkole średniej, a ich grupą docelową są uczniowie w wieku od 12 do 18 lat (pomiędzy poszczególnymi krajami występują pewne różnice w przedziałach wiekowych).

Przegląd programów nauczania wykazał istotne zróżnicowanie w sposobach omawiania zagadnień migracji i tożsamości europejskiej. Niektóre programy zawierają kompleksowe moduły poświęcone tym tematom, podczas gdy w innych brakuje głębi i integracji. Ogólnie rzecz biorąc, ilość szczegółów dotyczących tożsamości europejskiej w programach nauczania jest ograniczona, co może skutkować różnymi poziomami zrozumienia tego zagadnienia wśród uczniów.

3. Doświadczenia nauczycielskie

Ankieta dla nauczycielek w Belgii, Polsce i Hiszpanii ujawniła różnorodne podejścia do nauczania o migracji i tożsamości europejskiej. Większość osób ma doświadczenie w zakresie rozmów o migracji, choć ich metody różnią się w zależności od kraju. Temat tożsamości europejskiej jest poruszany rzadziej od migracji. O ile w ogóle się o nim mówi, ma to zwykle miejsce w kontekście faktów dotyczących UE, a nie rozważań tożsamościowych.

Nauczyciele we wszystkich krajach zgłosili potrzebę dostępu do użytecznych materiałów dydaktycznych, mediów cyfrowych oraz prawdziwych historii, aby tematy te były odpowiednie dla uczniów. Nauczyciele często muszą szukać materiałów lub tworzą własne. Świadczy to o zapotrzebowaniu na kompleksowe narzędzia edukacyjne umożliwiające skuteczne nauczanie o migracji i tożsamości europejskiej.

Podczas rozmów nauczyciele wymienili kilka wyzwań, w tym radzenie sobie z uprzedzeniami i negatywnymi uwagami ze strony młodzieży, brak aktualnych źródeł danych oraz trudności w zaangażowaniu osób o różnym pochodzeniu i doświadczeniach. Nauczyciele wspomnieli, że potrzebują konkretnych ćwiczeń oraz narzędzi, które pomogą im się skutecznie odnieść do tych problemów.

Migracja i tożsamość europejska z szerszej perspektywy

Migracja

Raport podkreśla liczne aspekty migracji. Opisano ją złożone, wielowymiarowe zjawisko bez jednego, ostatecznego wyjaśnienia. Określenie to obejmuje zarówno migrację międzynarodową, jak i wewnętrzną oraz dzieli się na migrację emotywowaną ekonomicznie, względami bezpieczeństwa (uchodźstwo) oraz innymi czynnikami, takimi jak, m.in. łączenie rodzin, studia lub przyczyny dotyczące tożsamości (płciowej).

Wyzwania towarzyszące rozmowom o migracji stają się widoczne w kontekście różnych

krajów. W Belgii debatę komplikuje wysoce upolitycznione środowisko. Polska znajduje się pod silnym wpływem kontekstu wojny rosyjsko-ukraińskiej, co wiąże się z dodatkowymi wrażliwymi tematami. Pojawiła się sugestia, że w Hiszpanii ogół ludności ma zniekształcony obraz migracji w wyniku sensacyjnego sposobu przedstawiania tej kwestii w mediach. Wszystko to zwiększa złożoność dyskursu.

Raport podkreśla potrzebę osadzenia migracji w kontekście historycznym i geograficznym oraz wyodrębnienie różnych jej typów. W dokumencie zaznaczono, jak ważne jest przedstawienie zrównoważonej perspektywy, która obejmuje zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty zjawiska. Poczynione ustalenia sugerują, że potrzebne jest krytyczne podejście, podważanie istniejących dominujących dyskursów oraz zachęcanie młodzieży do krytycznego myślenia na temat migracji.

Tożsamość europejska

Jeśli chodzi o tożsamość europejską, raport również omawia to pojęcie jako złożone i wieloaspektowe, podkreślając trudności w znalezieniu jednej, kompleksowej definicji terminu. Tożsamość europejska często jest związana z wartościami UE, takimi jak poszanowanie godności osoby ludzkiej, wolność, demokracja, równość, państwo prawa oraz prawa człowieka. Wartości te są postrzegane jako fundament, chociaż sama tożsamość pozostaje płynna i podatna na dostosowanie do potrzeb, zmieniając się wraz z dołączaniem do Unii nowych państw członkowskich.

Specjaliści, z którymi przeprowadzono rozmowy, są zgodni, że tożsamość europejska wydaje się niejasna i abstrakcyjna, co utrudnia wielu osobom równie silne identyfikowanie się z nią jak z tożsamością narodową. Niejasność ta może być zarówno przewagą, jak i słabością, ponieważ pozwala na inkluzywność, ale jednocześnie tworzy poczucie dystansu. Specjaliści sugerują też, że występują istotne różnice w postrzeganiu tożsamości europejskiej w różnych krajach i grupach demograficznych. Na przykład osoby, które często podróżują lub uczestniczą w takich programach jak Erasmus Plus, zwykle utożsamiają się silniej z Europą, podczas gdy osoby mające doraźny kontakt z innymi kulturami europejskimi takiej łączności nie czują. Ponadto nowe państwa członkowskie UE mogą czuć większy dystans do wspólnej tożsamości w porównaniu z państwami założycielskimi.

Związki pomiędzy migracją i tożsamością europejską

Raport przedstawia kilka zależności pomiędzy migracją i tożsamością europejską. Wskazuje przy tym, że te dwie kwestie są pod pewnymi względami ściśle ze sobą powiązane. Oto kilka punktów styku między tymi pojęciami:

Tożsamość uczniów z doświadczeniem migracji

Badania sugerują, że uczniowie pochodzenia imigranckiego zwykle odczuwają silniejszy związek z tożsamością europejską niż koledzy mieszkający w kraju pochodzenia, dla których silniejsza jest tożsamość narodowa. Tożsamość europejską uważa się za bardziej inkluzywną, obejmującą różne języki i kultury, podczas gdy tożsamości narodowe często mają podłoże etniczno-kulturowe.

Migracja jako kluczowy składnik tożsamości Europy

Część specjalistek uważa migrację za istotny element próby samookreślenia przez Europę. W wyniku migracji często tworzy się rozróżnienie pomiędzy „nami” (Europejczykami) a „nimi” (nie-Europejczykami). Rozróżnienie to podkreśla aktualne próby kształtowania tożsamości przez Unię Europejską w odniesieniu do osób spoza niej.

Opracowanie zamkniętej tożsamości europejskiej

Pomiędzy wartościami UE a coraz bardziej restrykcyjną polityką graniczną można zauważyć pewne napięcie. Kontrastuje ono z teoretyczną promocją inkluzywnych wartości przez UE. W praktyce polityki te mogą prowadzić do powstania bardziej zamkniętej i ekskluzywnej formy tożsamości europejskiej, potencjalnie promując dyskryminację wobec nie-Europejczyków i osób w drodze.

Niewidoczna migracja

Niewidocznych historii, o których mowa w tytule programu i które zostaną wykorzystane w narracji leżącej u podstaw narzędzi dydaktycznych, należy szukać wśród tzw. niewidocznych migrantów. Specjaliści sugerują, że niewidoczna migracja odnosi się do takich migracji i historii osób, które poświęca się niewiele uwagi lub których całkowicie się pomija. Ta niewidoczność może wynikać z różnych czynników, w tym statusu prawnego ludzi, ich niewidoczności społecznej lub braku dyskursu publicznego wokół ich doświadczeń.

Raport podkreśla, że niewidoczną migrację trudno jest określić ilościowo na poziomie europejskim z powodu różnic historycznych i kontekstowych między krajami. Podano jednak konkretne przykłady niewidocznych grup w Belgii, Polsce i Hiszpanii. Znajdują się one w poniższej tabeli.

Belgia	Polska	Hiszpania
Migranci z Azji Południowo-Wschodniej	Migranci romscy z Ukrainy	Migranci z Azji Wschodniej
Migranci z Chin, Korei i Japonii	Polscy emigranci wyjeżdżający do Wielkiej Brytanii	Migranci tuż przed przekroczeniem granicy i tuż po nim
Migranci z Indii i Pakistanu oraz migracje z podobnych kierunków	Migranci z Turcji	Osoby z doświadczeniem nieudokumentowanej migracji
Osoby migrujące z dawnych kolonii, np. z Konga	Migranci z Afganistanu	Kobiety z Afryki Północnej i Subsaharyjskiej

Belgia	Polska	Hiszpania
	Osoby LGBTQ+, które emigrują w poszukiwaniu godności i szacunku	Ekspatrianci
	Osoby migrujące ze względu na styl życia	Turyści

Grupy wymienione w zestawieniu nie stanowią wyczerpującej listy. Może się okazać, że trzeba poszukać większej liczby niewidocznych historii, jeżeli będzie to niezbędne na dalszych etapach procesu. Z zestawienia wynika jednak jasno, że historie tych grup mogą potencjalnie pokazać inną perspektywę migracji i tożsamości oraz poszerzyć horyzonty uczennic i uczniów. Jak wspomniano wcześniej, w dyskursie publicznym dominują dwie narracje dotyczące migracji. Historie, które do tej pory pozostają niewidoczne, mogłyby wypełnić tę lukę, a zatem potencjalnie zmienić wizerunek migracji i to, jak się ją postrzega. W tym miejscu należy uwzględnić, że pokazywanie doświadczeń grup, które są pomijane w jednym kraju, nie zawsze jest istotne w innych częściach Europy. Opracowane narzędzie musi być wystarczająco elastyczne, aby zareagować na ten fakt. Dzięki temu pozostanie użyteczne dla różnych części grupy docelowej.

Zalecenia

Celem praktycznym niniejszego programu jest wsparcie nauczycieli i ich klas w stosowaniu krytycznego podejścia do migracji i tożsamości europejskiej, w refleksji nad tymi zagadnieniami, omawianiu dominujących lub „oficjalnych” perspektyw oraz porównywaniu ich z rzeczywistością lub własnymi opiniami. Aby zrealizować ten cel, przedstawiono następujące zalecenia:

1. Treść narzędzi edukacyjnych

Zaleca się stworzenie narzędzi, które można adaptować do różnych kontekstów. Narzędzia te powinny dać się dostosować do różnych specyfik narodowych, a jednocześnie podtrzymywać jednolitą narrację. Powinny one m.in. zawierać historie osób z doświadczeniem migracji opowiedziane z pierwszej ręki, ćwiczenia interaktywne oraz materiały odnoszące się do stereotypów i dezinformacji.

2. Podejścia dydaktyczne

Nauczyciele powinni korzystać z różnych sposobów angażowania młodzieży, takich jak opowiadanie historii, odgrywanie ról oraz różne metody oparte na interakcji i aktywnym uczestnictwie ze strony uczniów. Podkreślanie osobistych (niewidocznych) historii oraz doświadczeń migranckich może nadać zagadnieniu ludzki wymiar, kultywować wśród

uczennic empatię i podważać istniejące przekonania.

3. Umożliwienie refleksji

Nauczycielki powinny zdawać sobie sprawę z własnych przekonań i ograniczeń w kontekście akceptacji różnorodności. Warto zatem opracować wspomagające refleksję narzędzia, które będą wspierać młodzież i kadrę nauczycielską w myśleniu krytycznym na dany temat. Powinny one umożliwić uczniom stawienie czoła konfliktowi poznawczemu poprzez kontakt z informacjami sprzecznymi z ich aktualnymi poglądami oraz zachęcić ich do ponownego przemyślenia swoich przekonań.

Wskazówki praktyczne

Uwzględniając wszystkie ww. zagadnienia, określono, że zestawu narzędzi, ćwiczeń i innych treści powinien uwzględniać kilka praktycznych kwestii. Najważniejsze z nich to:

1. Odniesienie się do uprzedzeń

Narzędzia dydaktyczne powinny skoncentrować się na likwidacji uprzedzeń, oferując uczniom zrównoważoną perspektywę na migrację i zachęcając ich do przyjęcia bardziej inkluzywnego nastawienia. Nie oznacza to, że młodzi ludzie potrzebują całkowicie pozytywnej historii, która nie porusza negatywnych aspektów migracji. Chcą oni zobaczyć świat takim, jaki jest, i nie ma sensu przekonywać ich do tego tematu, korzystając wyłącznie z pozytywnych obrazów.

2. Zadbanie o kompleksowość

Należy wziąć pod uwagę złożone kwestie towarzyszące migracji i tożsamości europejskiej, ponieważ kształtują one kontekst, w jakim uczniowie wyrabiają sobie opinie na ten temat. Dlatego bardzo ważne jest omówienie tych zagadnień — w sposób pośredni lub bezpośredni. Równie istotne jest jasne i proste przedstawienie złożonych treści, tak aby uczniowie naprawdę je zrozumieli. Jedną z możliwości może być wybór podejścia porównawczego lub opowiedzenie historii o migracji, z wykorzystaniem przedmiotów i metafor (np. jedzenia).

3. Podejście partycypacyjne

Istnieją dwa istotne powody, dla których warto jest opracować narzędzia wykorzystujące w jak największym stopniu podejście partycypacyjne. Pomoże ono zaangażować uczniów oraz przybliży omawiane tematy do doświadczeń życiowych młodych ludzi, a także pozwoli wspólnie z nimi redefiniować pojęcia teoretyczne.

4. Zaangażowanie osób należących do niewidocznych grup

Naukowcy, specjalistki i nauczyciele podkreślają też potrzebę zaproszenia do współpracy osób z niewidocznych grup. Nauczyciele szukają historii z pierwszej ręki. Zaangażowanie w rozwój narzędzi (edukacyjnych) przedstawicieli różnych grup, które będą częścią programu, jest też niezwykle istotne z etycznego punktu widzenia. Rozmowy o tych grupach bez współpracy z nimi mogłyby stanowić niewłaściwy sygnał.

Podsumowanie

Partnerom uczestniczącym w programie Niewidoczne Historie (INVIST) udało się zrozumieć niuanse współczesnej migracji, tożsamości europejskiej oraz potrzeb edukacyjnych towarzyszących tym kwestiom. Było to możliwe dzięki kompleksowym badaniom i współpracy z pedagogami, naukowcami i specjalistkami. Wnioski płynące z programu pokazują, jak ważne jest przedstawienie migracji z uwzględnieniem różnych perspektyw, które obejmują zarówno jej pozytywne, jak i negatywne aspekty i zachęcają młodzież do krytycznego myślenia. Zalecenia dotyczące narzędzi dydaktycznych, które można dostosować, oraz różnorodnych podejść do nauczania podkreślają potrzebę pokonywania uprzedzeń, podważania istniejących przekonań oraz promowania lepszego zrozumienia omawianych zagadnień. Niewidoczne historie są w tym procesie istotnym atutem, który umożliwi rozwinięcie świeżych, bardziej kompleksowych poglądów na migrację i tożsamość europejską wśród kadry nauczycielskiej i młodych ludzi.